

Het Kockengen-Montfoortsgerecht

Arie A. Manten
Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

In het begin van de 14de eeuw liet de Utrechtse bisschop een lijst opstellen van alle stukken land waarover de onderhoudskosten van de dam in de IJssel bij Hopenesse werden omgeslagen. Daarin worden onder meer genoemd: "In Spanghen en in Cokanghen in Werneers gherecht van der Hare XIII hoeven . . . In Kokanghen in Rusken gherecht II¹/₂ hoeve. Item in Cokanghen in haren [= heer] Jans van Lynscoten gherecht II¹/₂ hoeve. Item in Cokanghen in Roevers gherecht V hoeven VII morghen".

Volgens deze hoefslaglijst was het kleine Kockengen toen dus opgedeeld in niet minder dan vier afzonderlijke gerechtsheerlijkheden.¹

De grootste van deze vier was het Kockengen-Roeversgerecht. Deze naam betekent: de in Kockengen gelegen gerechtsheerlijkheid van Rover. De laatstgenoemde was Hendrik de Rover, die omstreeks 1300 burggraaf van Montfoort was. Het Kockengen-Roeversgerecht werd daarom ook wel het gerecht van de burggraaf van Montfoort genoemd.² Toen bestond dus al wat later vrij algemeen het Kockengen-Montfoortsgerecht heette.

Bij de ontginning was Kockengen vermoedelijk 24 hoeven van elk 16 morgen (ofwel circa 13,75 hectare) groot.³ Kockengen-De Haar omvatte heel Spengen, maar slechts drie hoeven binnen Kockengen.⁴ Het Kockengen-Rusken van Linschotengerecht en het Kockengen-Jan van Linschotengerecht waren beide vijf hoeven groot. Een van de beide Van Linschotengerechten was in achterleen gegeven door de heer van Montfoort. Dat alles in aanmerking genomen, doet mij vermoeden dat het Kockengen-Montfoortsgerecht aanvankelijk zestien en later nog maar elf hoeven groot was.

Kasteel en burggraven van Montfoort

Kasteel Montfoort werd in het derde kwart van de 12de eeuw gesticht in opdracht van Godfried van Rhenen, die bisschop van Utrecht was van 1156 tot 1178. Het werd gebouwd bij de Stichts-Hollandse grens, op de hoge stroomrug van de Hollandse IJssel, in het kader van de grensverdediging.

De naam komt van het Latijnse "Mons Fortis", wat Sterke Berg betekent.⁵ Bisschop Godfried mocht zich verheugen in de steun van de keizer. Een voorname taak van het rijksgezag in die tijd was het bewaren van de vrede tussen de vorsten van Holland en Utrecht, die in voortdurend conflict gewikkeld waren om hun gezamenlijke grens en om het bezit van Friesland. Vanaf het begin werd kasteel Montfoort door de bisschop in leen uitgegeven aan dienstadel, die de titel van burggraaf mocht voeren. Maar zoals veel leenmannen van de bisschop in het grensgebied dachten de burggraven van Montfoort vaak meer aan hun eigen belangen dan aan die van de bisschop. Hun streven was er op gericht een zo onafhankelijk mogelijke positie te verwerven.

Van de eerste burggraven zijn maar een paar namen bekend: Everard, broer van Ludbert van Weden (genoemd in documenten uit de periode 1212 - 1227), Willem (vermeld 1236 - 1244) en Wouter Gerards, broer van Dirk van der Goude (vermeld 1260 - 1262).

Uit 1262 dateert ook de oudste vermelding van Roelof de Rover, de stamvader van het volgende burggravengeslacht. Hij was afkomstig uit Brabant en getrouwd met Odilia, zuster van de toen reeds overleden burggravin Aleidis. Hoewel De Rover graag als nieuwe erfgenaam voor zichzelf en zijn nakomelingen met kasteel Montfoort beleend wilde worden, slaagde hij daar lange tijd niet in.

Omstreeks 1279 gaf de elect-bisschop Jan van Nassau het kasteel voor een belangrijke geldlening in onderpand aan Herman van Woerden. Diens trouw aan de bisschop liet

echter veel te wensen over. Bijgevolg liet Jan van Nassau, met steun van de Hollandse graaf Floris V, kasteel Montfoort vanaf juli 1280 ongeveer een half jaar lang belegeren. Toen de bezetting zich eindelijk overgaf, werd die, op twee personen na, op bevel van Jan van Nassau onthoofd.⁵ "Hebt uw vijanden lief" was geen blijde boodschap waar deze elect-bisschop en zijn dominante Hollandse bondgenoot zich veel aan gelegen lieten liggen.

Burggraaf Hendrik de Rover heer van Kockengen-Montfoortsgerecht

Op voorspraak van Floris V gaf Jan van Nassau in 1281 het kasteel Montfoort in leen aan Hendrik de Rover, zoon van Roelof. Meer dan drie eeuwen zouden het kasteel en de heerlijkheid Montfoort daarna in bezit van de familie De Rover blijven.⁵ In 1297 erkende bisschop Willem Berthout dat Hendrik de Rover de burcht Montfoort en bijbehorende goederen als *erfelijk* leen bezat.⁶ Hoewel Hendrik een Stichts leenman was, onderhield hij tevens goede betrekkingen met het naburige Holland. Zijn zoon en opvolger Zweder I van Montfoort trouwde zelfs met een bastaarddochter van graaf Floris V.

Omdat de in het begin van dit artikel genoemde hoefslaglijst uit de vroeg-14de eeuw het Kockengen-Roversgerecht al vermeldt, lijkt het waarschijnlijk dat deze gerechtsheerlijkheid deel uitmaakte van de in 1297 genoemde "bijbehorende goederen" en van de belening in 1281. Dat zou er dan weer op duiden, dat ook het oorspronkelijke burggravengeslacht vermoedelijk deze Kockengense goederen reeds in leen had. Misschien gaf de bisschop van Utrecht meteen bij de stichting van het kasteel Montfoort een groot deel van Kockengen aan de nieuwe kasteelheer. Zolang er geen duidelijker bewijsgronden hiervoor zijn, blijft dit echter een veronderstelling.

Het bezit van goederen zoals de heerlijkheid Montfoort en het Kockengen-Montfoortsgerecht was vooral van belang als inkomstenbron. Het onderhoud van een kasteel en zijn bewoners was naar verhouding duur, zeker als het een kasteel betrof dat een functie vervulde in de grensverdediging.

Na de moord op graaf Floris V (1296) werden de bezittingen van de samenzweerders en hun borgen (waaronder Van Amstel van Mijnden) door Holland in beslag genomen. Daarmee werd ook Teckop deel van Holland. De naam van de grensdijk, de Hollandse Kade, herinnert nog steeds aan die situatie. De heren van Montfoort zaten sedert 1297 ook te Kockengen dus in Stichts-Hollands grensgebied.

Leenbrieven uit het grootste deel van de 14de eeuw onbekend

In 1300 was Hendrik niet meer in leven en bezat zijn oudste zoon Zweder het burggraafschap van Montfoort. In de stad Utrecht koos Zweder partij voor de Lichtenbergers, die overhoop lagen met bisschop Willem van Mechelen.

In 1301 leidde dat bij de Hoge Woerd, nabij De Meern, tot een gewapend treffen tussen enerzijds de bisschop bijgestaan door de aartsbisschop van Keulen en veel aan Willem getrouwe Overijsselaars, en anderzijds de Lichtenbergers gesteund door verscheidene Hollandse ridders en hun dienstmannen. In het heetst van de strijd arriveerde Zweder van Montfoort met zijn nog verse krijgers, die de bloedige veldslag in het voordeel van de Lichtenbergers besliste. Bisschop Willem van Mechelen verloor bij de Hoge Woerd het leven.

Gedurende de eerste helft van de 14de eeuw namen de macht en invloed van de Montfoortse burggraven in alle stilte aanzienlijk toe. Al in zijn tijd als burggraaf kreeg Zweder de bijnaam "de Rijke" toebedeeld.⁵

Omstreeks 1320 bevond burggraaf Zweder I zich onder de krijgslieden die de bisschop van Utrecht steunden in diens pogingen het Sticht te verlossen van de Hollandse bevoogding. Dat leidde tot grote onenigheid binnen de eigen familie. Verscheidene naaste verwanten sympathiseerden sterk met Holland, waaronder Zweders zoon Hendrik II, die een machtsgreep pleegde door het kasteel bij verrassing over te nemen en zijn ouders gevangen te zetten. Bij de schikking die uiteindelijk werd getroffen, bleef Zweder in naam burggraaf van Montfoort, maar ging Hendrik in de praktijk als zo-

danig functioneren.⁵

In 1345 was de toenmalige burggraaf Jan I één van de vele edelen (waaronder nog twee andere Van Montfoorts) die samen met de Hollandse graaf sneuvelden in de slag bij Staveren tegen de Friezen.⁷

Daarna was Zweder II burggraaf van Montfoort.

In 1353 liet bisschop Jan van Arkel kasteel Montfoort belegeren, omdat burggraaf Zweder II samen met de heren van Culemborg en Vianen plunderingen in het Sticht had ondernomen toen ze wisten dat de krijgshaftige bisschop met een leger voor kasteel Woudenberg lag en zijn maarschalk kasteel Ruwiel belegerde. Het bisschoppelijke leger bracht een geweldige stormkat mee naar Montfoort: een overdekte, langgerekte en mobiele werkplaats die tot tegen de kasteelmuur kon worden opgeschoven en van waaruit, onbedreigd door bekogeling van bovenaf, aan de sloop van de muur kon worden gewerkt. Zweder kocht al op de tweede belegeringsdag de dreiging af met een grote som geld.

Gedurende de volgende tientallen jaren stegen invloed en aanzien van de burggraven geleidelijk verder. Hun bezittingen namen toe: enkele gerechtsheerlijkheden werden aangekocht, evenals kasteel Linschoten (1383).⁵ Zweder van Montfoort liet twee zonen na, Hendrik en Willem.

Uit deze hele periode, die een groot deel van de 14de eeuw beslaat, zijn geen aan de achtereenvolgende burggraven van Montfoort uitgegeven beleningsbrieven inzake het Kockengen-Montfoortsgerecht bewaard gebleven. Omdat het een erfelijk leen betrof, mag echter worden aangenomen dat alle genoemde burggraven ook heer van Kockengen-Montfoorts zijn geweest.

Hendrik III en Zweder III heren van Kockengen-Montfoorts

Een leenbrief van 11 juni 1394 biedt weer zekerheid. Daarin lezen we dat heer Henrick (Hendrik III) burggraaf van Montfoort had verzocht om een belening met gerecht, tijs en tienden van Kockengen en die ook had ontvangen.⁸ Het ging hier vrijwel zeker om de bestendiging van een leenverhouding na een bisschopswisseling. Hendrik was toen al jaren burggraaf van Montfoort, maar in 1393 overleed bisschop Floris van Wevelinchoven en werd die opgevolgd door bisschop Frederik (III) van Blankenheim.

Hendrik III van Montfoort speelde aan de Hoekse zijde een belangrijke rol mee in de partijstrijd binnen Holland. In 1393 werd hij door Albrecht van Beieren uit Holland verbannen. Pas in 1399 werd hij met Albrecht verzoend. In dat jaar nam hij ook voor het eerst deel aan een Hollandse veldtocht naar Friesland; omdat hij buiten Holland woonde, was zijn deelname niet verplicht maar op verzoek. Aan Hendrik werd gevraagd 40 gewapende mannen mee te brengen, een aantal dat voor de veldtochten in 1400 en 1401 werd verhoogd tot 50.⁹ Onder die krijgslieden zullen zich geen mensen uit Kockengen bevonden hebben, tenzij die zich vrijwillig als huurling aan de burggraaf hadden verbonden. Stichtse ingezetenen konden voor offensieve krijgsdiensten alleen door de bisschop-leenheer via diens leenmannen en dan nog alleen ten behoeve van het Sticht opgeroepen worden.¹⁰

Vanaf 1400 had Hendrik III van Montfoort weer zitting in de grafelijke raad en groeide zijn invloed sterk.⁹

In de zomer van 1402 werd de overleden burggraaf Hendrik opgevolgd door zijn oudste zoon, burggraaf Zweder (III) van Montfoort. Pas op 26 mei 1405 werd deze eveneens beleend met Kockengen-Montfoortsgerecht.⁸ De Utrechtse bisschop maakte geen haast voor hem! Eigenlijk had bisschop Frederik van Blankenheim liever Hendriks jongere zoon Jan, domproost te Utrecht, met Montfoort en bijbehoren willen belenen, vermoedelijk omdat hij van Jan meer trouw aan hem en minder belangstelling voor Holland verwachtte; maar Zweder en zijn vrienden wisten dat te voorkomen.¹¹

Kwamen de Montfoortse gerechtsheren vaak in "hun" Kockengen? Ik weet het niet. De archieven berichten er nagenoeg niets over. Het lijkt aannemelijk dat ze zich van tijd tot

tijd in Kockengen hebben laten zien, maar het leeuwendeel van het bestuurlijke werk aan de schout overgelaten hebben.

Jan II burggraaf van Montfoort en heer van Kockengen-Montfoorts

Zweder was maar kort burggraaf en heer van Kockengen-Montfoorts en overleed kinderloos. Daarop ontstond opnieuw geharrewar over de opvolging. Het werd uiteindelijk toch Zweders broer Jan II, die zijn proostambt definitief neerlegde en burggraaf van Montfoort was van 1411 tot 1448. Deze Jan of Johan kreeg op 18 februari 1413 ten overstaan van een Kapittelgeneraal officieel ook een leenbrief voor Kockengen-Montfoorts uitgereikt.⁸

In 1413 viel het besluit het graven van de watergang de Bijleveld. Voor de nederzetting Kockengen betekende dat een enorme ingreep.

De aanleg van de Heycop, ruim een kwart eeuw eerder, kon in die plaats nog betrekkelijk soepel verlopen, want die liep gewoon langs Kockengen en volgde de oude grenswetering tussen het Zuideinde van Portengen aan de oostkant en Kockengen aan de westzijde.

Alle hoeven van Kockengen strekten zich vanaf de ontginning uit van de grens met Portengen-Zuideinde tot aan de grens met Teckop. De woon- en bedrijfsbebouwing stond oorspronkelijk op de kop van de hoeve, dus aan de dijk langs de voorste grenswetering (later Heycop). Ook de dorpskerk werd, vermoedelijk vroeg in de 14de eeuw, nog op de kop van de kerkhoeve gebouwd.

De Bijleveld, die op last van hogerhand geen enkele open verbinding mocht hebben met de Heycop,¹² kwam nu door Kockengen heen te lopen en sneed de kop van al die hoeven af, waardoor de oude boerderijen van het overgrote deel van het daarbij behorende land werden gescheiden. Het Kockengen-Montfoortsgerecht en het tweemaal vijf hoeven grote Kockengen-Lockhorstgerecht overvonden daarvan het sterkst de gevolgen. Het graven van de Bijleveld bracht de ontwikkeling van de Wagendijk met zich en een geleidelijke verplaatsing van boerderijen naar die Wagendijk. Vervolgens werden in de jaren daarna diverse stukken land tussen Heycop en Bijleveld afzonderlijk in leen uitgegeven of verkocht.

In 1423 overleed Frederik van Blankenheim, de laatste in een rij krachtige vorst-bisschoppen van Utrecht. Over zijn opvolging brak grote verdeeldheid uit. De Utrechtse partij van de Lokhorsten of Gunterlingen, hertog Filips van Bourgondië ("de Goede") en de hertog van Gelre hadden een voorkeur voor Zweder van Kuilenburg; de Utrechtse partij der Lichtenbergers, de door hen beheerste Statenvergadering en de kapittels prefereerden Rudolf van Diepholt. De paus benoemde uiteindelijk Zweder, maar dat bracht geen rust. Jan van Montfoort stond aan de kant van Rudolf. In 1426 wisten Jan en enkele adellijke medestanders te bewerkstelligen dat Rudolf van Diepholt als regent vrijwel alle gezag aan zich kon trekken. In 1433 stierf Zweder.¹³

Toen na deze periode van grote onenigheid over de bezetting van de Utrechtse bisschopszetel Rudolf van Diepholt in 1433 uiteindelijk toch officieel als bisschop zijn intrede in de stad Utrecht had gemaakt, bevestigde die op 18 maart 1434 de belening van Jan II met zijn Kockengense goederen.

Dat geschiedde ten overstaan van "sommige prelaten ende heren van onsen vijff goets-huesen [= godshuizen] t Utrecht, onse raede ende manne ende vier oversten van Utrecht mit naemen die praest [= proost] van Oldenzael, die praest van Sente Peter, die deken van Oudemunster [= Oudmunster], Herman van Steenre, Jacob Borre van Amerongen, Geryt die Haen ende anders die oversten van Utrecht ende meer goeder lude genoech".⁸

Onder Jan II bereikten aanzien en invloed van de Montfoortse burggraaf in Holland een ongekeerde hoogte. Eerst onderhield hij nauwe betrekkingen met Jacoba van Beieren; later was hij raadslid en kamerling van Filips van Bourgondië. Onder meer verwierf hij in 1440 Purmerend.

In 1447 werd burggraaf Jan II evenwel door zijn zoon Hendrik IV aan de kant gezet, waarna hij gedwongen was zijn laatste dagen in huisarrest binnen zijn kasteel door te brengen.⁵ "Heer Johan voorszeyd sterf daer nae in de gevangenis, Anno 1448, op sanct Anthonis dach".

Afb. 1. Het slot te Montfoort, waar de heer van het Kockengen-Montfoortsgerecht zetelde. Romantische tekening uit het boek van Van Lennep en Hofdijk¹, tussen blz. 60 en 61.

Hendrik IV burggraaf van Montfoort en heer van Kockengen-Montfoorts

Hendrik IV van Montfoort zocht zijn heil weer meer bij de Utrechtse bisschop. Op 8 maart 1449 werd "Henric burggraaf van Montfoird" door bisschop Rudolf van Diepholt wegens "dode zijns vaders Johan" officieel met Kockengen-Montfoorts beleend.¹⁴ Ruim een maand tevoren was Hendrik van Montfoort als medestrijder van de bisschop bij het bedwingen van een opstand in de stad Utrecht zijn paard kwijt geraakt.¹⁵

Zo'n voorval lijkt een anekdotisch detail in een tijd waarin men in zoveel onderdelen van de samenleving van paarden gebruik maakte. Maar het kon ingrijpende gevolgen hebben. Denk aan Richard III, koning van Engeland (1483 - 1485), die in 1485 zijn paard verloor in een oorlogje met Hendrik Tudor, zijn rivaal om de Engelse kroon. Geschiedkundig is vastgesteld dat de veldslag bij Bosworth beslist werd door de dood van het koninklijke rijdier. Shakespeare liet in zijn aan Richard III gewijde drama de tragisch ontpaarde koning daarom terecht uitroepen: "Een paard! Een paard! Mijn koninkrijk voor een paard!"

Een verbond met de bisschop bezorgde Hendrik IV in het midden van de 15de eeuw het recht om binnen zijn Montfoortse gebied de hoge heerlijkheid uit te oefenen.⁵ De hoge heerlijkheid betrof de rechtspraak inzake ernstige criminele zaken die tot lijfstraffen of zelfs de doodstraf konden leiden.

Niet lang daarna veranderde de politieke situatie ingrijpend. In 1456 werden stad en Sticht Utrecht binnen de Bourgondische invloedssfeer gebracht. Hertog Filips trok met een luisterrijk gevolg de stad binnen en liet al spoedig ook zijn bastaardzoon David daarheen komen. In augustus 1456 werd David van Bourgondië geïnstalleerd als bisschop van Utrecht. Burggraaf Hendrik van Montfoort was allesbehalve ingenomen met de wijziging in het landsbestuur. In oktober 1456 steunde hij de tegenstanders van de

Bourgondiërs door met een gewapende macht de stad Utrecht in te gaan. In de nacht van 25 op 26 september 1457 ontkwam de intussen uit de stad Utrecht verdreven bisschop in Amersfoort aan een aanslag door Reinoud van Brederode en Hendrik van Montfoort.¹⁵ David van Bourgondië kreeg echter steun van zijn halfbroer Anton, die in het Sticht orde op zaken wist te stellen. De Utrechters en de leiders van de Hoekse factie, Van Montfoort en Reinoud en Gijsbrecht van Brederode, moesten zich vernederen en hun heer om vergiffenis vragen.¹⁶

Ondanks dit alles bevestigde bisschop David op 16 oktober 1458 routinematig de belening met Kockengense leengoederen aan "Henrick burggraaf tot Montfoirde, heer tot Purmereynde".⁸

Jan III burggraaf van Montfoort en heer van Kockengen-Montfoorts

Op 21 mei 1461 werd door bisschop David van Bourgondië ten overstaan van een Kapittel-generaal een leenbrief voor het Kockengen-Montfoorts-gerecht uitgereikt aan Jan (Johan) III burggraaf van Montfoort en heer van Purmerend, wegens het overlijden van zijn vader Hendrik.⁸

Maar bisschop David vond al snel dat burggraaf Jan III in de rechtspraak meer bevoegdheden uitoefende dan hem, de bisschop, eigenlijk zinde. In 1473 dwong David van Bourgondië burggraaf Jan III om alle papieren, waaruit aanspraken op de hoge heerlijkheid bleken, bij hem in te leveren.

Het is aannemelijk dat deze vernedering de oorzaak vormde van de voortrekkersrol die Jan III daarna speelde in de Hoekse reactie tegen de Bourgondische overheersing,⁵ die uitmondde in de beruchte Stichtse burgeroorlog van 1481 - 1483, waarover in een eerder artikel al iets werd gezegd.⁴

Op 7 augustus 1481 werd Jan van Montfoort volledig heer en meester van de stad Utrecht. Meteen maakte hij zich op om het hele Sticht onder zijn controle te brengen, teneinde zo sterk mogelijk te staan bij een aanval door Filips van Bourgondië en zijn Hollanders, die ongetwijfeld bisschop David van Bourgondië te hulp zou komen. Diverse kastelen van Kabeljauwse heren werden ingenomen en geplunderd of bezet.¹⁷

De Hoekse Utrechters togen in 1481 ook op roof en wraak naar het Kabeljauwse en met hulp van Hollandse huurlingen in staat van verdediging gebrachte Nijenrode: "opbrengst 24 pond voor de Utrechtse stadskas; de rest werd weggesleept door de soldaten en door het schuim, dat mee was uitgetrokken ter gezellige plundering".¹⁸

Bij zijn mars door de provincie kwam Jan van Montfoort met zijn troepenmacht ook door Kockengen. Hij beseftte dat hij daar voor een belangrijk deel op "eigen" terrein stond. Hij verbood zijn soldaten het plunderen en riep de plaatselijke bevolking door het luiden van de kerkklok bijeen bij de kerk. Daar verplichtte hij de mensen om te kijken naar een indrukwekkend militair vertoon. Hij deelde hen mee dat ze, ook al waren ze Stichtse ingezetenen, ontslagen waren van hun trouw aan de bisschop en ook de schout van Kockengen-De Haar moest trouw beloven aan de burggraaf van Montfoort. Tevens verplichtte hij de Kockenezen tot een gedwongen leverantie van graan, bier en vee. Enkele van zijn krijgslieden bleven achter om er op toe te zien dat de bevolking zich rustig hield en te voorkomen dat bisschopsgezinde tegenstanders zich er zouden gaan nestelen. Maar toen de bisschoppelijke krijgsmacht zich onder maarschalk Uten Hamme in het noorden van het Sticht klaarmaakte voor een gewapend treffen en bij Vreeswijk Hollanders in het Utrechtse binnenvielen, had Van Montfoort al zijn mannen nodig en trok ook de bezetting die hij in Kockengen had gestationeerd vandaar weg.

In het begin van november werden de Hollanders verslagen en verdreven. Daarna waren plunderingen door Van Montfoorts soldaten niet meer te voorkomen, ook in Kockengen niet.¹⁷

Jan III van Montfoort was getrouwd met Willemyne van Naaldwijk, erfdochter van "heer Henrix van Naeltwijck, ridder". Op 16 december 1475 kende Jan zijn echtgenote een lijftocht toe van 400 Rijnlandse guldens per jaar, te financieren uit de opbrengsten van zijn leengoederen, waaronder het Kockengen-Montfoortsgerecht.⁸ Door dat huwelijk was Jan behalve "Heer van Montfoort, Lynschoten en Purmerende" na 1496 tevens "Heer van Naeltwyc, Cappelle en Wateringhe" en erfmaarschalk van Holland.

In 1488 probeerde de Hoekse partij voor de laatste maal haar doelen te verwezenlijken. Het werd weer oorlog, de zogeheten Jonker-Fransenoorlog,¹⁹ en ook ditmaal deed Jan III zich als legeraanvoerder van de Hoeken nadrukkelijk gelden. Dat liep in 1490 uit op een zware nederlaag tegen de Hollandse troepen van Albrecht van Saksen, die namens Maximiliaan van Oostenrijk stadhouder was in Holland.

Stad en burcht Montfoort werden belegerd. Tweemaal doorstond Montfoort een bestorming. Toen de belegeraars echter een bolwerk veroverden dat voor de watervoorziening van de stad onmisbaar was, gaf Jan III zich gewonnen. In het daaropvolgende vredesverdrag werd bepaald dat de burggraaf de zwaar beschadigde verdedigingswerken van stad en kasteel gedurende de eerste tien jaren niet mocht herstellen en dat Montfoort een open stad en huis voor Holland zou worden.⁵

Onduidelijk is of dergelijke krijgshandelingen ook gevolgen hadden voor andere bezittingen van de burggraaf, zoals het Kockengen-Montfoortsgerecht. De archieven vermelden het niet. Anderzijds was het in die tijd niet ongebruikelijk een vijand niet te ontzien in diens bronnen van inkomsten en voedsel.

Ondanks het voor hem oneervolle vredesverdrag met Holland, behield burggraaf Jan III in het Sticht brede erkenning als voornaamste lid van de ridderschap. Toen bisschop David van Bourgondië in 1496 overleed, benoemden de Staten van het Nedersticht Jan III van Montfoort voor de duur van de bisschopsvacature tot ruwaard (= landvoogd) en beschermheer van hun gewest.⁵

De later in het jaar 1496 benoemde bisschop Frederik IV van Baden was weliswaar verwant aan het Oostenrijks-Bourgondische huis, maar stelde zich veel neutraler op dan zijn voorganger; hij streefde niet naar een sterk gecentraliseerd gezag en toonde zich bereid tot samenwerking met de Staten. Burggraaf Jan van Montfoort scheen zijn wilde haren verloren te hebben, hield zich voortaan afzijdig van alle Bourgondische maatregelen en ondersteunde met zijn grote persoonlijke invloed de neutraliteitspolitiek.²⁰ Bisschop Frederik gaf burggraaf Jan III opnieuw de hoge heerlijkheid in Montfoort, weliswaar in pand maar met de toezegging dat deze pandsom nooit zou worden afgelost (wat overigens in 1546, toen Karel V wereldlijk heer van het Sticht was, toch is gebeurd).⁵

Nadat in 1517 Filips van Bourgondië, een andere bastaardzoon van hertog Filips de Goede, bisschop van Utrecht was geworden, als opvolger van Frederik van Baden, bevestigde eerstgenoemde de belening van Jan III met Kockengen-Montfoorts op 2 maart 1518.⁸

Joost burggraaf van Montfoort en heer van Kockengen-Montfoorts

Met de dood van Jan III in 1521 kwam er een einde aan de Montfoortse grandeur.⁵ Als burggraaf van Montfoort werd Jan III opgevolgd door zijn zoon Joost. In 1528 eindigde het wereldlijk gezag van de Utrechtse bisschoppen en kon Karel V het Sticht aan zijn groeiende rijk toevoegen. Op 18 maart 1530 bevestigde Karel V de belening van burggraaf Joost van Montfoort met het Kockengen-Montfoortsgerecht.⁸

Einde

Op 8 november 1537 gaf Joost zijn aanspraken op dit Kockengense leengoed aan de leenheer terug. Daarmee kwam een eind aan het afzonder-

lijke bestaan van het Kockengen-Montfoortsgerecht, want Karel V koos als nieuwe leenman Dirk van Zuylen van de Haar,⁸ die al heer was van Kockengen-De Haar.⁴ Met uitzondering van het "joncfrouw Cornelia van Lochorsts gerecht" kwam heel Kockengen in 1537 onder één gerechtsheer.

Het einde van het Montfoortse burggravengeslacht De Rover viel een kleine halve eeuw later. In 1583 ging het kasteel Montfoort door vererving over naar het Zuidnederlandse geslacht De Merode.⁵

In 1648 verkocht Ferdinand-Philips de Merode wegens grote schulden het burggraafschap en de burcht, de heerlijke rechten op Montfoort, de leenhof van Montfoort en allerlei andere rechten voor 225 000 Carolusgulden aan de Staten van Utrecht.⁵

Noten

- 1 P.W.A. Immink en A.J. Maris, 1969. Registrum Guidonis. Het zogenaamde register van Guy van Avesnes Vorst-Bisschop van Utrecht (1301 - 1317). Met aansluitende stukken tot 1320. Werken der Vereeniging tot Uitgaaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandse Recht, Derde Reeks, No. 23. Kemink en Zoon, Utrecht, 319 blz., in het bijzonder blz. 167 - 170 (hoefslaglijst); de vier Kockengense gerechtsheerlijkheden vindt u op blz. 168.
- 2 A.A. Mantén, 1996a. Oude geschiedenis van Kockengen. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 11, nr. 1, blz. 43 - 50.
- 3 Op oude kaarten vertoont Kockengen het gewone beeld van een cope-ontginning. Het had een oostnoordoost-westzuidwest strekkende verkaveling. De ontginningsbasis was ongeveer 2625 meter lang. De oorspronkelijke basis van een hoeve was 30 roeden (circa 110 meter). Delen van de ontginningsbasis (circa 2625) door de hoevebasis (circa 110) levert een getal op van circa 24.
- 4 A.A. Mantén, 1996b. De oude band van Kockengen en Spengen met kasteel De Haar. Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 11, nr. 5, blz. 249 - 257.
- 5 Ch. Noordam, 1995. Montfoort. In: B. Olde Meierink et al. (Red.), Kastelen en Ridderhofsteden in Utrecht. Uitgeverij Matrijs, Utrecht, blz. 318 - 324.
- 6 F. Ketner, 1959. Oorkondenboek van het Sticht Utrecht tot 1301. Deel 5, Tweede Stuk. Staatsdrukkerij en Uitgeversbedrijf, 's-Gravenhage, nrs. 2803 en 2804 (blz. 302 - 303).
- 7 A. Janse, 1993. Grenzen aan de Macht. De Friese oorlog van de graven van Holland omstreeks 1400. Stichting Hollandse Historische Reeks, Den Haag, 457 blz., in het bijzonder blz. 79.
- 8 A.J. Maris, 1956. Repertorium op de Stichtse leenprotocollen uit het landsheerlijke tijdvak, deel 1. De Nederstichtse leenacten (1394 - 1581). Uitgave Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 's-Gravenhage, blz. 160 - 161 (No. 187).
- 9 Janse, 1993, blz. 111 - 113, 115, 119, 122, 256, 265, 268, 291, 346, 347, 400.
- 10 I.H. Gosses en R.R. Post, 1979. Handboek tot de Staatkundige Geschiedenis der Nederlanden. Deel 1. De Middeleeuwen. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, 3de herdruk, 300 blz., in het bijzonder blz. 144.
- 11 J. van Lennep en W.J. Hofdijk, 1854. Merkwaardige Kastelen in Nederland. Uitgave G.W. Tielkemeijer, Amsterdam. Deel 2, blz. 59 - 104: Het kasteel van Montfoort.
- 12 De tekst van de oorkonde van 1 oktober 1413, inzake de Bijleveld, kunt u lezen in: J.C. Jongeneel, 1980. Grepen uit de Geschiedenis van de Gemeente Kockengen. N. Samsom, Alphen aan den Rijn, 3de druk (met medewerking van G.F.W. Herngreen), blz. 18 - 21.
- 13 J.E.A.L. Struick, 1984. Utrecht door de Eeuwen Heen. Uitgeverij Spectrum, Utrecht, 400 blz., in het bijzonder blz. 91 - 95.
- 14 Archief der heren van Montfoort (Rijksarchief te Utrecht), inv. nr. 317.
- 15 Struick, 1984, blz. 99, 104 - 105.
- 16 S.B.J. Zilverberg, 1978. De Stichtse Burgeroorlog. De Walburg Pers, Zutphen, 84 blz., in het bijzonder blz. 20.
- 17 W. van de Pas, 1952. Tussen Vecht en Oude Rijn. Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht, 254 blz., in het bijzonder blz. 58 - 59.
- 18 N.B. Tenhaeff, 1918. Het Stichtse platteland in oorlogstijd (1481 - 1483). Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap "Niftarlake", 1918, blz. 6 - 32, in het bijzonder blz. 15.
- 19 De Jonker-Fransenoorlog ontleende zijn naam aan de toen 22-jarige Frans van Brederode, die door naar Zeeuws-Vlaanderen uitgeweken Hoekse ballingen tot hun leider was gekozen. In 1490 raakte hij bij krijgshandelingen zodanig gewond dat hij enkele weken later in gevangenschap overleed.
- 20 Struick, 1984, blz. 122.